

*(Херсон)***СТРУКТУРНІ ТИПИ АБРОУТВОРЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

У статті проаналізовано погляди вітчизняних лінгвістів на визначення структурних типів абревіатур, подано власне бачення проблеми класифікації аброутворень української мови.

Ключові слова: *структурний тип, апокопа, акронім, складноскорочене слово, цифровий коефіцієнт, ініціальний комплекс, скорочена основа.*

Науковий вісник Херсонського державного університету: [зб. наук. праць/ ред. проф. В.Олексенко та ін.]. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2007. – Вип. V. – С.246-249.

Абревіатури — це особлива підсистема словотвірної системи мови. Питання подільності, мотивованості, похідності, словотвірних типів і їх компонентів вирішуються для них зовсім або частково по-іншому, ніж для основної частини словникового складу мови.

Проблеми абревіації й абревіатур викликали велике зацікавлення у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці. Аброутворення української мови досліджували Л.Бойченко, Н.Клименко, А.Нелюба, М.Сердюк, О.Стишов, К.Тронь; російської — Д.Алексєєв, О.Баранников, Є.Поливанов, А.Селіщев, Л.Щерба, Н.Янко-Триницька; англійської — В.Адамс, Л.Бауер, Х.Марчанд; німецької — Г.Беллманн, В.Хофріхтер; французької— А.Мазон.

Актуальність обраної теми зумовлена потребою дослідити похідність та подільність абревіатурного слова. Для морфемної характеристики слова визначальним є поняття подільності. Під структурою слова розуміємо склад, розташування та зв'язки його значущих частин. Таким чином, поняття «структурної характеристики» слова пов'язане у лінгвістиці з поняттям морфеми як по відношенню до повнозначних слів, так і абревіатур. Морфемна структура слова передбачає наявність у ньому певної кількості і певної якості морфем, які органічно пов'язані між собою й розташовані у

слові в лінійному порядку. Кількість морфем, їх типи та позиція програмуються(передбачаються) самою мовою [2, с.50].

У лінгвістиці на сьогодні немає загальновизнаної системи класифікації абrevіатур, тому метою нашого дослідження є загальний аналіз цього матеріалу в українській та зарубіжній лінгвістиці, уніфікація і систематизація структурних типів досліджуваних одиниць.

Одну з перших спроб класифікувати абrevіатури української та російської мов знаходимо у дослідженнях І.Зборовського [5, с.4–5], який виділяв три основні класи складових абrevіатур:

- 1) Усічення (*зав, спец; уд, неуд*);
- 2) скорочено-складні слова — складові(*комсомол*); складово-графемні (*СНКом*); змішані (*Союзсельхозснабжение*);
- 3) комбіновані — ініціально-складові (*Осоавиахим*); складово-ініціальні (*облоно, сельпо, райзу*); змішані (*Учкпрофсоюз*).

До окремого структурного типу автор відносить фонемно-графемні утворення, серед яких виділяє ініціально-фонемні (*КИМ, МОПР, РПО*), ініціально-алфавітні (*ВКП(б), ЦВК, КПБУ*) і змішані (*ЦДКА, РСЧА*).

Класифікація Д.Алексеева ґрунтується на положеннях, закладених у працях Є.Поливанова, А.Селищева, А.Сухотіна та інших лінгвістів:

- 1) ініціальні абrevіатури (вихідна структура абrevіатур *дом, МТС, ЦДСА*, на думку автора, залишається єдиною, ініціальною, і не допускає їх розмежування на самостійні типи);
- 2) складові абrevіатури (для створення абrevіатури береться переважно не склад як такий(*гос-, ком-, маг-*), а усічена основа (*агит-, испол-, универ-*), що становить «абrevіатурний» склад);
- 3) змішані абrevіатури (залежно від розташування складових та ініціальних компонентів Д.Алексеев розрізняє чотири варіанти, де перші два продуктивні, а наступні представлені поодинокими прикладами: склад+ініціали (*главк, лавсан*); ініціали+склад (*ГИЗ,*

ГИТИС); ініціали+склад+ініціали (*ГАРС, МАГАТЭ, ТРАМ*);
склад+ініціали+склад (*ГЕОМИН*) [1,с.199–205].

Детальну класифікацію різноманітних у структурному відношенні аброутворень української мови подає К.Тронь:

1. Прості аббревіатури, утворені шляхом скорочення повнозначних слів до одного–двох складів, що закінчуються на приголосний, рідше на голосний (так звані **апокопи**): *зам, пом, кіно*.
2. Часткові аббревіатури, серед яких розрізняємо: поскладові, утворені з початкових частин або складів (*райвиконком, медсанбат*); частково-поскладові, утворені поєднанням скороченого слова з повним (*партквиток, профзбори*).
3. Ініціальні аббревіатури, що поділяються на п'ять підтипів: ініціально-буквені, утворенні з перших букв слів (*АТС, ВЦРПС*); ініціально-звукові, що складаються з початкових звуків слів, які входять до складу скорочення (*вуз, неп, загс*); буквено- і звуко-цифрові скорочення, утворенні поєднанням буквених чи звукових ініціальних аббревіатур з різними цифровими коефіцієнтами (*ДТ-75, КрАЗ-256*); буквено-звукові, які утворені від перших букв і звуків слів (*СКА, ДТСААФ*); ініціально-буквені та ініціально-звукові, що запозичені з інших мов (*НАТО, SOS*).
4. Комбіновані(змішані) аббревіатури, серед яких розрізняємо: складові ініціальні, утворені поєднанням частини скороченого слова з ініціальною аббревіатурою (*облвно, райвно*); аббревіатури, що складаються з початкової частини першого слова і другого, в якому опущена середня частина (*військкомат, есмінець*) [7,с.4–5].

І.Ковалик у академічному виданні «Словотвір сучасної української літературної мови»(1979) зазначає, що в результаті скорочення слів відповідного номінативного словосполучення утворюються слова-аббревіатури, тобто складно-скорочені іменники. В українській мові наявні аббревіатури таких типів: аббревіатури ініціальні з двома підтипами — утворені з початкових звуків слів: *вуз, МХАТ*; утворені з назв початкових

букв: *БЖД, ЦК*; абрєвіатури, що складаються початкових частин слів: *місцевком, завпед*; мішаний тип утворень з елементів двох слів: *райвно*; абрєвіатури із початкової частини слова і номінативної форми іменника: *зарплата, педрада, стінгазета*; абрєвіатури із початкової частини слова і форми непрямого відмінка іменника: *завкафедрою, компроти*; абрєвіатури із початкової частини слова і початку та кінця наступного або тільки кінця наступного: *воєнкомат*. Окремо виділяються рідковживані скорочені іменники на зразок *спец*(спеціаліст), *псих*(психопат) [6, с.33].

Дещо непослідовною і нечіткою видається класифікація абрєвіатур, запропонована В.Горпиничем. Автор виділяє сім структурних груп аброутворень:

- 1) ініціальні — поєднання в абрєвіатуру початкових звуків або літер: *загс, ПТУ*;
- 2) уламкові — поєднання в абрєвіатуру асемантичних частин слова: *педфак, студком, мехмат*;
- 3) змішані — поєднання частин слова з ініціальними звуками(літерами): *міськвно*;
- 4) усічено-словесні — поєднання частин слова з повноцінним словом: *запчастини, заготконтора, Казахфільм*;
- 5) слово-формні — поєднання частини слова з відмінковою словоформою: *компроти, завскладом*;
- 6) комбіновані — поєднання початкової частини першого слова з кінцем другого: *мерон*;
- 7) ініціально-цифрові: *ГАЗ-24, Ту-134, Як-40, Іл-62* [4, с.130].

К.Городенська зазначає, що слова-абрєвіатури різняться характером скорочення сполучень слів і поділяються на часткові, поскладові, буквені, звукові та комбіновані. Часткові абрєвіатури утворюються сполученням скороченого і повного слів (*райрада, педінститут*). Поскладові абрєвіатури — це об'єднання в одному слові частин двох або кількох слів (*спецкор, завмаг, Донбас*). Буквені абрєвіатури складаються з назв початкових букв

двох або кількох слів: *КПП, ПТУ, ЦПК*. Звукові абрєвіатури складаються з перших звуків кількох слів (*БУШ, ВАК, загс*). Комбіновані абрєвіатури об'єднують в одному слові скорочені за різними типами слова (*райвно, облзу*) [3, с.27–28].

На подібну думку натрапляємо у Н.Клименко, яка на основі структурних особливостей компонентів виокремлює чотири види абрєвіатур. Літерні(ініціальні) складаються з початкових літер (*ООН, США, НАН*), звукові — з початкових звуків (*вуз, САК*), складові — з початкових складів кожного слова словосполучення (*машипром, страйкком*). Існують мішані абрєвіатури, в яких поєднані початкова частина першого слова і ціле друге (*морфлот*), початок першого слова та кінець останнього (*мопед* – від [мо(тоцикл + велоси)пед] [8,с.7].

На основі проведеного аналізу класифікацій абрєвіатур ми дійшли до висновку, що, не зважаючи на наявність спільних поглядів при виділенні структурних типів абрєвотворень, у сучасній лінгвістиці немає чіткого поділу аналізованих одиниць на види. Необхідно уніфікувати всі розглянуті структурні типи абрєвіатур і представити оптимальну, на наш погляд, класифікацію абрєвотворень української мови.

Уважаємо, що визначаючи структурні типи абрєвіатур, доцільно враховувати їх морфемну будову і, відповідно, виділяти два види: **акроніми** (морфемно неподільні абрєвіатури, які складаються з початкових літер або звуків) і **складноскорочені слова** (морфемно подільні абрєвіатури, утворені складанням скорочених основ, скорочених і повних основ).

Залежно від способу вимови компонентів акроніми розподіляються на підвиди:

1. **Літерні** (абрєвіатури, що складаються з початкових літер): *ГШ* [ге-ша] — генератор шуму, *КБ* [ка-бе] — конструкторське бюро, *ОРПС* [о-ер-пе-ес] — обласна радіотелевізійна передавальна станція, *ФМШ* [еф-ем-ша] — фізико-математична школа.

2. **Звукові** (абревіатури, які складаються з початкових звуків): *дбад* [дбад] — далекобомбордувальна авіаційна дивізія, *дот* [дот] — довгочасна **о**гнева **т**очка, *МІС* [міс] — **М**іжнародна **і**нформаційна **с**истема, *ПТОР* [птор] — **п**ункт **т**ехнічного **о**бслуговування і **р**емонту, *ПУАЗО* [пуазо] — **п**рилад **у**правління **а**ртилерійським **з**енітним **о**гнем.
3. **Літерно-звукові** абревіатури поєднують у собі звуковий та літерний типи вимови: *БТЕІ* [бе-теі] — **б**юро **т**ехніко-**е**кономічної **і**нформації, *ГУМТЗ* [гум-те-зе] — **Г**оловне **у**правління **м**атеріально-**т**ехнічного **з**абезпечення, *ПТНДІМЕ* [пе-те-ндіме] — **П**роєктно-**т**ехнологічний **н**ауково-**д**ослідний **і**нститут **м**ашинобудування та **е**лектроніки, *ТСКУТ* [те-ес-ка-ут] — **т**елевізійна **с**истема **к**оординованого **у**правління **т**ранспортом, *ХДУД* [ха-дуд] — **х**імічний **д**етонатор **у**повільненої **д**ії.

Акроніми всіх підвидів можуть уживатися з цифровими коефіцієнтами: *АЛХ-2* [а-ел-ха] — агрегат лісний хімічний, *ДП-1* [де-пе] — дихальний прилад, *ЕАТС-20* [еатс] — електронна автоматична телефонна станція, *СЗН-10* [ес-зе-ен] — сівалка зернова начіпна, *ФЛУ-0,8* [еф-ел-у] — фреза лісова уніфікована. Використання цифрового коду не змінює ні структури, ні способу вимови самої абревіатури, тому, ми вважаємо, що виділення ще одного підвиду акронімів є зайвим і пропонуємо приєднати ці приклади до відповідних підвидів аброутворень відповідно до способу вимови.

Складноскорочені слова — це абревіатури, які утворюються шляхом поєднання в одне слово скорочених основ, скорочених і повних основ слів, що входять до складу мотивувального словосполучення. Залежно від характеру поєднуваних частин виділяємо такі підвиди складноскорочених слів:

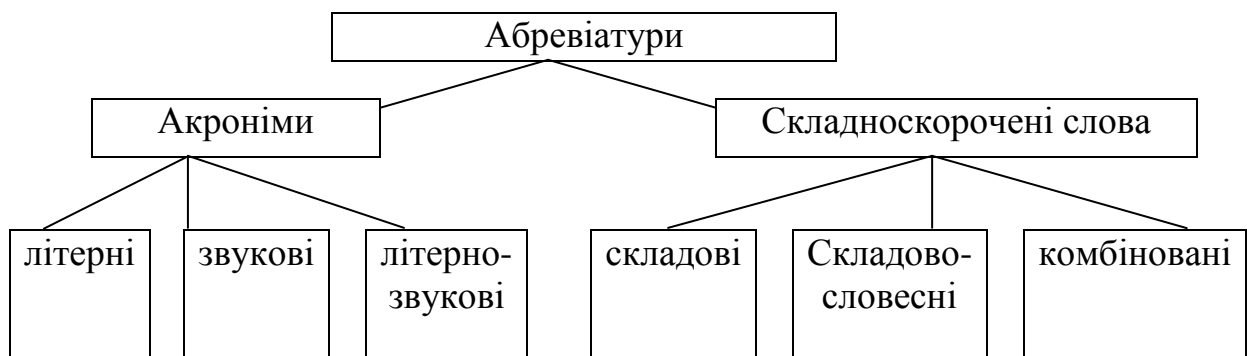
1. **Складові** абревіатури утворюються поєднанням початкових частин (переважно перших складів) двох або кількох слів: *власкор* (**в**ласний **к**ореспондент), *водгосп* (**в**одне **г**осподарство), *голубух* (**г**оловний **б**ухгалтер), *групком* (**г**руповий **к**омітет), *держдеп*

державний департамент), *лінкор* (лінійний корабель), *судпром* (суднобудівна промисловість), *техред* (технічний редактор).

2. **Складово-словесні** — це поєднання скороченого (чи скорочених) і цілого слова: *агіткампанія* (агітаційна кампанія), *академгодина* (академічна година), *винзавод* (виноробний завод), *дитмайданчик* (дитячий майданчик), *облдрамтеатр* (обласний драматичний театр), *торгфінплан* (торговельно-фінансовий план).

3. **Комбіновані** абрєвіатури утворені поєднанням частини слова з ініціальним комплексом (*ЗакВО* – Закарпатський військовий округ, *зенап* – зенітний артилерійський полк, *МінАП* – Міністерство аграрної політики, *міськво* – міський відділ освіти). До комбінованих також слід віднести абрєвіатури, що складаються з частини першого слова і другого, де опущена середина (*військкомат* – військовий комісаріат, *постпредство* – постійне представництво), або початку першого і кінцевої частини другого слова (*авіазент* – авіаційний брезент).

Запропоновану нами класифікацію абрєвіатур української мови представимо у таблиці.

Отже, у результаті проведеного аналізу структурних типів абрєвіатур, ми запропонували своє бачення класифікації абрєвіатур української мови, що ґрунтується на визначенні морфемної будови (подільності чи неподільності) абрєвіатурного слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев Д.И. Сложносокращённые слова в русском языке.— Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1979.— 328 с.
2. Вакарюк Л., Панцьо С. Українська мова. Морфеміка і словотвір. — Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. — 184 с.
3. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Грищенко А.П. Граматика української мови. —К.: Рад. школа, 1982.— 208с.
4. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія.— К.: Вища школа, 1999.— 208 с.
5. Зборовский И.К. Сокращенно-сложные слова в литературных русском и украинском языках. Тезисы к канд. дис.— Ленинград, 1934.— 10 с.
6. Словотвір сучасної української літературної мови. — К.: Наук. думка, 1979.— 406с.
7. Тронь К.Л. Развитие аббревиатур в украинском языке. Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— Львов, 1970.— 20 с.
8. Українська мова. Енциклопедія.— К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 2004.— 820 с.